

HET ARDENS GEHEUGEN

Tekst: Fanny Lardot

BOUILLON, een verleden als ‘verlichte’ stad

TE WINNEN: 10 X 2 tickets voor het Hertogelijk Museum en 10 boeken “Pierre Rousseau ou l'école d'un journalisme éclairé” van 16/01 tot 15/02/17 op <http://blik-ardennen.luxembourg-belge.be> + kortingsbon voor aankoop van het boek (5€ i.p.v. 12€)

Wie de naam Bouillon hoort, denkt meteen aan zijn beroemde ridder Godfried en zijn kasteel, dat trots uittoert op de rotspunt. Maar Bouillon is vooral een stad die eeuwen doorstond en meer dan eens roemrijke tijden beleefde. Nog niet zo heel lang geleden, iets vóór de Franse Revolutie in de achttiende eeuw, maakte een literair werk dit kind van de Semois wereldberoemd. Journalist Pierre Rousseau en zijn fantastische drukkerij zitten daar voor veel tussen. Ook vandaag zijn nog tal van gebouwen in de Franse stijl van die periode te zien.

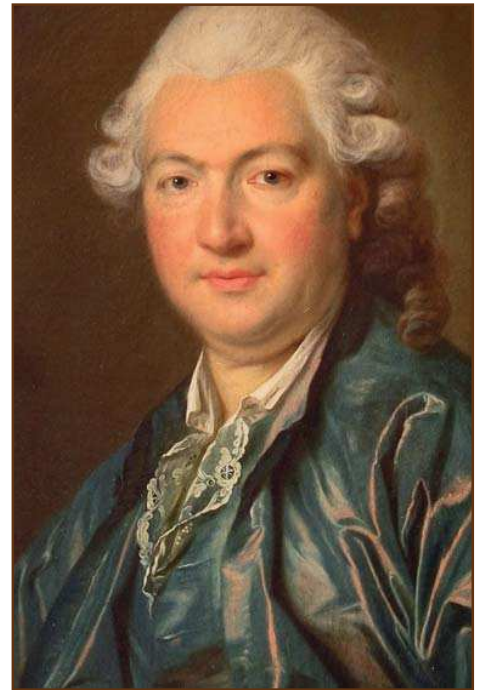
Sibylle LEGRAND, de conservatrice van het hertogelijk museum, belicht de omstreden relatie tussen Rousseau en de ‘verlichte’ stad.

Een verlichte Fransman ruilt Parijs voor Bouillon

Pierre ROUSSEAU is een zakenman die de filosofische denkwijzen van zijn tijd aanhangt. Hij werd in 1716 geboren in Toulouse en strijkt in 1740 neer in Parijs, waar hij de plekken bezoekt die toen in de mode waren en omgaat met beroemde schrijvers en wetenschappers.

De filosofie van de Verlichting is volop in zwang. De Franse intellectuelen binden de strijd aan met het obscurantisme en de absolute politieke macht die in het rijk heerst en verspreiden zoveel mogelijk kennis (op alle gebieden) en het humanistisch gedachtegoed (gelijkheid, vrijheid, rechtvaardigheid, ...). In deze context stellen Diderot en D’Alembert in 1751 hun ‘*Encyclopédie ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*’ (Encyclopedie of beargumenteerd woordenboek van de wetenschappen, kunsten en beroepen) samen. Dit omvangrijke werk is verondersteld alle kennis over de wereld te bevatten. Het wordt een voltreffer, maar de censuur slaat toe.

Na een korte carrière als toneelschrijver wordt Rousseau journalist. Bij broedt zelf ook op een project voor een encyclopedisch blad. In 1756 zet hij zijn onderneming op de sporen, niet in Parijs (omdat de censuur er harder wordt), maar in Luik. De stad

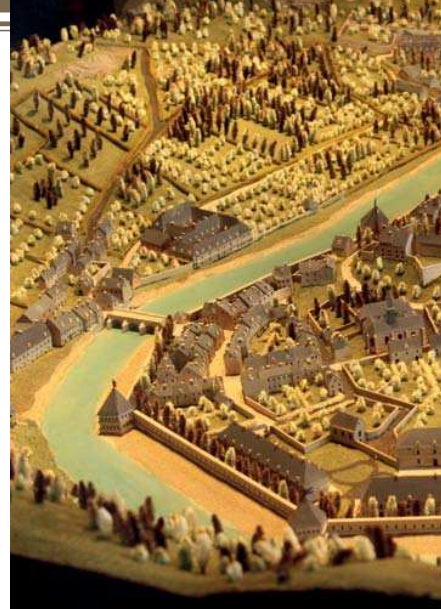

is dan ook ideaal gelegen aan de grenzen met de Europese landen. Er worden meer en meer als ‘gevaarlijk’ beschouwde boeken gedrukt en verspreid vanuit de prinselijke stad. Maar de woede van de kanunniken over de inhoud en de methodes die Rousseau hanteert, dwingt hem tot ballingschap. We schrijven 1759. Waar kan een persona non grata zijn persen nog neerzetten?

Het antwoord op die vraag komt van de heer van Bouillon. Charles-Godefroy de La Tour d’Auvergne ziet de Franse drukker maar al te graag komen. Ten eerste omdat deze activiteit zeer winstgevend zou kunnen zijn voor dit arme grondgebied en deze streek die voornamelijk van de landbouw leeft. Bovendien kan de hertog zo nog duidelijker maken hoe groot zijn minachting is voor de prins van Luik, met wie hij een woelige relatie heeft. En tot slot sluiten de ideeën die het tijdschrift verspreidt, nauw aan op de ideologie van de vorst, die vaak contact heeft met Voltaire. Maar waarover gaat het ‘*Journal Encyclopédique*’ van Rousseau nu precies?

C'est de Dieu que nous vient cet Art ingénieux
De peindre la parole et de parler aux yeux
Et par ces traits divers et figures tracées
Donner la couleur et du corps à nos pensées

Pierre Simon Fournier (1712-1768), typographe

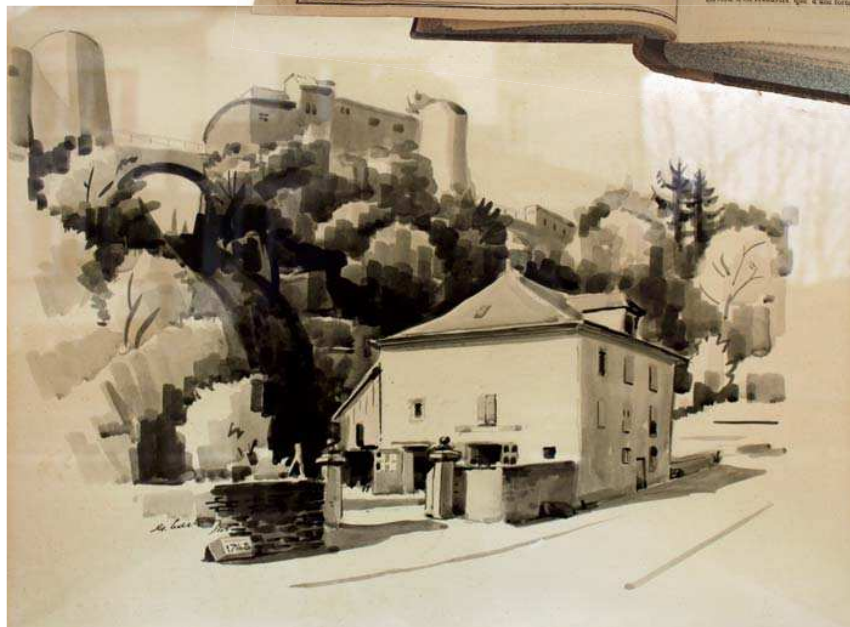
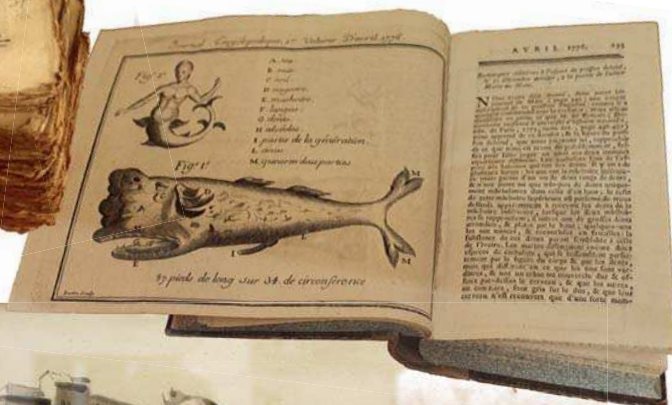
De Wikipedia van de achttiende eeuw

Zoals de naam al doet vermoeden, wordt het Journal Encyclopédique beïnvloed door het werk van de filosofen Diderot en D'Alembert. Het dient als aanvulling van het beargumenteerde woordenboek en heeft dezelfde doelstellingen: de menselijke kennis uitbreiden door de analyse van nieuwe werken en zoveel mogelijk lezers iets bijbrengen.

Rousseau omringt zich met zorgvuldig uitgekozen medewerkers, sommige uit het buitenland (gevestigd in Londen en Berlijn). Kwestie van zo snel mogelijk op de hoogte te zijn van alle nieuwe dingen in Europa (literatuur, wetenschappen, politiek, cultuur). Hij blijft wel de hoofdredacteur en houdt een greep op wat geschreven en gepubliceerd wordt. De grote krachtlijn is gematigdheid. Rousseau beseft namelijk dat gematigde uitlatingen meer effect hebben dan brutale standpunten.

'Le Journal' wordt uitgegeven van 1756 tot 1793. Het is een uitgebreid bibliografisch fonds dat internationaal succes boekt. De abonnees wonen in Frankrijk, het Heilige Rijk, Engeland, Italië, Rusland, Polen en er is zelfs een Italiaanse versie! Er zijn zowat 304 delen in 12°. In Bouillon hebben zelfs de Sepulcrinen een abonnement. Leuk detail ... de oprichter van het blad werd uit Luik verjaagd door de clerus!

* In -12: een boekformaat uit de 17de en de 18de eeuw, ook duodecimo genoemd: de boekdrukker drukt 24 bladzijden op één vel, dat tot twaalf blaadjes gevouwen wordt. Deze boekvorm lijkt erg op onze huidige pocketboeken.

Guillaume Edeline - La Maison des Encyclopédistes - Lavis

Bouillon in 1690

Rousseau en Bouillon, een “je t’aime moi non plus”

In 1760 vestigt Rousseau zich in de rue du Pont in Bouillon, in de buurt van de pont de Liège. Hij is vergezeld van zijn echtgenote en zijn schoonbroer Charles-Auguste de Weissenbruch (zijn rechterhand). Het Journal heeft al 1200 intekenaars, een schot in de roos dus. Maar in Bouillon wonen dan slechts 3000 mensen, voornamelijk boeren die hoegenaamd niets afweten van de culturele wereld en van de luister van de stad. De drukker verveelt zich en wil niet eeuwig blijven wonen in ‘dit Siberië’, zoals hij de stad zelf omschrijft. Nochtans is de nabijheid van Frankrijk een niet te verwaarlozen voordeel.

Maar goed, de Fransman zal zich uit de naad werken om zijn tijd vol te krijgen. Vanaf 1762 brengt hij ook de “Gazette salulaire”, uit, een medisch blad waarvan hij de enige redacteur is. Later volgt nog de ‘Gazette des Gazettes’, die meer op de politiek inzoomt. Rousseau wordt schatrijk. Hij en zijn medewerkers verhuizen naar de rue du Moulin. Maar niet alleen het oude materiaal wordt naar het atelier vervoerd, er komt ook een heel nieuwe drukpers te staan! Met dat doeleinde wordt in dezelfde straat nog een ander huis gekocht, dat toebehoorde aan advocaat Haven.

Zaal Pierre Rousseau

De ondernemer heeft een project dat hem na aan het hart ligt: de oprichting van een drukkerij voor boekwerken. En zo wordt in 1768 de ‘Société Typographique’ boven de doopvont gehouden. De bestsellers worden herdrukt, net als de verboden boeken. Het is moeilijk om precies te weten hoeveel publicaties van Bouillon komen, want de censuur verplicht om alsmäär sluw te worden, onder meer met valse toeschrijvingen (Londen, Parijs, ...). Geschat wordt dat de drukpers van Bouillon in iets minder dan 30 jaar zowat 260 werken afleverde.

Bouillon leeft van de drukkerij

Door de jaren heen groeit Rousseau uit tot een zeer rijke en zeer geachte ‘literaire fabrikant’. Hij beheert een onderneming van bijna 60 bedienden en arbeiders, veelal buitenlanders die in Bouillon een echtgenote vinden en een gezin stichten. Maar in 1775 keert Rousseau terug naar Parijs om er zijn laatste jaren te slijten (hij overlijdt in 1785). Hij geeft de leiding van het Journal over aan zijn schoonbroer. De ‘Société’ zelf drukt bijna niet meer. Wanneer de persen in 1795 in Brussel belanden, dooft de activiteit in Bouillon snel uit. Dat neemt niet weg dat veel inwoners hun inkomen dankten aan het bloeiende bedrijf van Rousseau.

HET ARDENS GEHEUGEN

Zaal Decoratieve Kunsten uit de 18e eeuw

Wat rest er nog van de bloeitijd van de Verlichting?

Bommen van de Tweede Wereldoorlog maakten het huis van de drukker met de grond gelijk, net als veel woonhuizen langs de rivier trouwens. Alleen de naam van het straatje van de drukkerij, vlakbij, herinnert nog aan de omvang van de activiteit.

Maar in het hart van de stad zijn nog altijd een aantal mooie gebouwen uit de achttiende eeuw te bewonderen. De meeste zijn trouwens beschermd! Het werk van het Hertogelijk Museum en van de beroeps van het toerisme moet de schijnwerper richten op deze fantastische periode, die vaak in de schaduw van de Middeleeuwen staat. Zoals Sibylle Legrand stelt: *“De nieuwsgierige toerist kan allerlei aanwijzingen ontdekken die bewijzen dat Bouillon hoegenaamd geen alledaagse stad is. Ze is de meest Franse van de stedelijke architectuur van België, door de overheersende Lodewijk XV-stijl.”*

...

HET ARDENS GEHEUGEN

•••

"In de achttiende eeuw bekleedt een kleine elite van intellectuelen in Bouillon belangrijke functies in het beheer van het hertogdom. Het gaat vaak om veredelde burgers, die in de omgeving van de hertogelijke macht zwermen en een zekere rijkdom hebben. De familie de la Tour d'Auvergne telt bekwame juristen, die niet altijd makkelijk op te sporen zijn, gezien het grondgebied de faam van Siberië geniet (dixit Rousseau). Maar deze prominenten brengen in hun bagage wel de stijl en de levenswijzen op zijn Frans mee. Een beetje zoals Rousseau op hetzelfde moment met zijn drukkerij deed."

Deze Franse 'chic' krijgt materieel vorm met de bouw van comfortabele en luxueuze woonhuizen:

HET 'HÔTEL D'ARTEÏZE' - 1

(privé): werd tussen 1753 en 1762 opgetrokken (aan de huidige rue du Brutz). Zijn naam komt van graaf Alexandre d'Artaize Roquefeuil, de luitenant-kolonel van de cavalerie die het in 1820 erft. Zelf woont hij in Parijs en dus wordt dit zijn buitenverblijf. Eind de negentiende eeuw verbouwen de eigenaars (de industriële familie Camion) het tot een prachtig kunst- en literatuursalon waar vermaarde kunstenaars een weekend lang kunnen verblijven. Een toemaa-tje: de veranda, een elegante ruimte vol licht, die in 1905 werd ingericht voor het huwelijk van dochter Camion

HET MAUGRÉ-HUIS - 2

(privé): opgetrokken op de place des Champs-Prévôt vanaf 1708, eigendom van Remacle Henry, die werken uitvoerde voor de hertog en de koning van Frankrijk. Zijn nicht en haar echtgenoot erven het. Deze laatste, Richard Chauvet (1767-1844), is een spijfiguur van de burgermaatschappij van Bouillon. Hij wordt Belgisch senator en ook burgemeester van de stad in 1836. Daarna gaat het huis over

naar de familie Ozeray, waarvan een dochter, Madeleine (1908-1989), een beroemde toneelspeelster wordt (ze vertolkt onder meer Ondine van Jean Giraudoux) en de muze van Louis Jouvet.

HET HUIS VAN DE PROVOOST

(privé): dit gebouw werd ingericht aan de boulevard Heynen en werd waarschijnlijk heropgebouwd in de achttiende eeuw. Het dankt zijn naam aan de functie die de bewoner uitoefende. Het heeft de typische architectuur die de hertogen in die tijd voorstonden.

HET LAVACHERY-HUIS - 3

(privé): aan de straatkant op de hoek van de rue Augustins en de rue Georges Lorand, een mooi voorbeeld van de huiselijke architectuur van een burgerklasse die vooral uit handelaars bestond. Het belang? De aanwezigheid van een balkon dat afgeschermd is door een hek van smeedijzer met het monogram van de eigenaar.

HET OUD HERTOGELIJK PALEIS

(huidig stadhuis): als vroegere verblijfplaats van de regering van Bouillon heeft dit gebouw een meer bescheiden architectuur vergeleken met andere constructies in die stijl, ook al is te vermoeden dat de hertogen er raffinement wilden in brengen.

HET 'HÔTEL DORIVAL' - 4

(privé): dankt zijn naam aan één van de bewoners (Thomas Dorival de Fignamont, de kanselier-voorzitter van het opperste gerechtshof), een ambtswoning want de zittingen van het Hof zullen er plaatsvinden (vandaar de zekere luister). Recenter werd het verbonden aan Cécile de Vaulx de Champion, de gewaardeerde schrijfster en salonbezoekster die er tot 1960 recepties organiseert. In de kleine zitkamer werd panoramisch behangpapier ontdekt (een soort

weidse landschappen). Ze zijn echt uniek, want het zijn de enige exemplaren die in België geregistreerd zijn!

HET 'HÔTEL SPONTIN' - 5

(eigendom van de stad, het huidig hertogelijk museum): gebouwd door Nicolas-Joseph de Spontin, raadsheer aan het opperste gerechtshof. Deze woning vervulde door de jaren heen verschillende rollen: particuliere woning, gemeenteschool (1929), toeristisch hotel en nu een museum! In 1958 brengt het hertogelijk museum er zijn collecties onder, om later uit te breiden (de vroegere woonplaats van de gouverneur er vlak naast, huisvest de stukken uit de moderne tijd en van de Ardense folklore).

“Deze huizen zijn gebouwd op de linkeroever van de Semois, zo dicht mogelijk bij het hertogelijk paleis. Ze staan blijkbaar pal tussen de lokale bevolking, die grotendeels bescheiden tot zelfs arm is. Dit nieuwe genre maakt van deze huizen zeer aparte voorbeelden ten opzichte van de traditionele Ardense woonhuizen. Ze zijn gemaakt voor het gezinsleven en voor het mondaine leven (ontvangstsalons). Er blijkt goede smaak zonder overdrijven uit, en ze bevatten alle nuances van het ‘zoete leven’. Nieuw is wel dat elk vertrek een eigen functie krijgt. Vandaag openen deze huizen de deuren tijdens evenementen zoals de Open Monumentendagen.”

Maar hoe ziet het interieur van deze huizen eruit? Om dat te weten te komen, spreken we af in het hertogelijk museum. Een nieuwe collectie belicht de typische siervoorwerpen van de door de Verlichting geïnspireerde salons (sierkunsten). We nemen een kijkje in het privé-leven van deze burgers. U kunt zelfs de geborduurde vestjes zien die Rousseau zelf droeg! Het Museum, dat is meer dan 1000 jaar geschiedenis van Bouillon: de kruistochten, de oosterse en middeleeuwse kunst, de wapens, de folklore of ook het smeedwerk.

Bouillon – A3

MUSÉE DUCAL
rue du Petit, 1
B-6830 Bouillon
+32 (0)61 46 41 89
info@museeducalbouillon.be
www.museeducalbouillon.be

